

ЕКОНОМІКА

Володимир Савченко

●

ФОРМУВАННЯ КЛАСТЕРІВ У РЕГІОНАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У листопаді 2001 року у Києві відбувся Міжнародний економічний форум “Нові виробничі системи і прискорений розвиток регіонів”, який проходив за підтримки Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД). На форумі широко обговорювались питання впровадження кластерної моделі об’єднання підприємств для економічного розвитку регіонів України, пропонувався світовий та перший вітчизняний досвід роботи кластерів [1, С.11].

Подібні заходи, а також публікації наукового і практичного характеру в економічній літературі далеко не поодинокі, хоча, на думку автора, достатньої сили звучання поки що не набули. На державному рівні теж була б доцільною більш категорична, цілеспрямована і конкретно висловлена позиція, в тому числі у законодавчому контексті.

Між тим, останнім часом у світі у зв’язку з необхідністю посилення конкурентної боротьби все більше уваги приділяється саме кластерам. У зарубіжній літературі на особливу увагу заслуговують праці І.Таленадо, М.Портера, В.Прайса, а передумови кластерної теорії виходять ще з А.Маршала та Й.Шумпетера. Серед вітчизняних науковців щодо цього питання доцільно виділити Є.Безвужко, М.Войнарєнко, С.Соколенко, С.Ткачов та ін.

Метою даного дослідження є узагальнення світового та вітчизняного досвіду щодо кластерних формувань, надання і обґрунтування пропозицій зі створення кластерів на регіональному рівні.

Кластери охоплюють значну кількість підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби, а саме: постачальників спеціального обладнання, нових технологій та послуг. Багато кластерів включає урядові та інші установи (торгові асоціації, центри стандартизації, навчальні заклади), які забезпечують технічну підтримку, інформацію, дослідження і спеціалізоване навчання.

Кластер конкурентоспроможних галузей логічно перетворюється на величину, значно більшу за просту суму окремих його частин, оскільки:

- він має тенденцію до самовідтворення та зростання;
- напрямком цього зростання зумовлюється структурою самих кластерів;
- у процесі розвитку до кластера переходять економічні ресурси з інших, раніше ізольованих галузей, в яких вони не можуть бути використані настільки ж ефективно [2, С.88; 3].

Вперше кластерна модель знайшла своє застосування в Італії, чий досвід незабаром був впроваджений у США та Німеччині. На даному етапі ступінь кластеризації економічної діяльності в США є дуже високим. Починаючи із середини 1990-х років тут діє близько 380 кластерів. У них працює 57% робочої сили і виробляється 61% обсягів промислової продукції держави.

В Європі найефективніші кластерні програми розроблені і здійснені в Австрії, Бельгії, Великобританії, Греції, Данії, Ірландії, Іспанії, Італії, Німеччині, Нідерландах,

Норвегії, Португалії, Франції, Фінляндії, Швеції.

У Латинській Америці по шляху кластеризації промисловості впевнено рухаються Аргентина, Бразилія, Чилі, Гватемала, Венесуела, Колумбія, Ямайка та ін.

З наведених даних очевидно, що процесами ефективної кластеризації охоплені практично всі розвинені країни ринкової економіки та частина держав третього світу, чий економічний розвиток йде прискореними темпами [4].

На сьогодні наша держава теж має власний досвід кластеризації. Створені і досить ефективно працюють кілька кластерів.

У 1998 році асоціацією “Поділля перший” з метою відродження виробництва у традиційних для Хмельницького регіону галузях (швейній, будівельній, харчовій та туристичній) була розроблена програма впровадження концепції кластерної моделі економічного розвитку.

У даний час у регіоні досить успішно працюють п’ять кластерів: будівельний і швейний у Хмельницькому, туристичний і харчовий в Кам’янець-Подільському та сільського туризму у селищі Гриців.

Програма “Поділля перший” має такі особливості та переваги:

- економічний розвиток області планується проводити через застосування концепції кластерів;

- встановлюються нові зв’язки, що дає підприємствам можливість максимально ефективно використовувати свій потенціал;

- освоюються не залучені до виробництва природні і людські ресурси;

- поліпшуються відносини між владою та підприємцями.

Ефективна діяльність кластерів, створених завдяки програмі “Поділля перший”, підтверджує реальність впровадження світового досвіду в національній економіці і доводить необхідність застосування кластерних моделей для прискорення економічного розвитку регіонів України.

Останніми роками з’явилися теоретичні напрацювання щодо створення кластерів малих підприємств, фармацевтичної галузі, молочних комплексів, кластеризації кримської економіки та ін. [5-8]. Структури різних галузей активно співпрацюють та сприяють розвитку одна одній. Але кластерна система поки що не досить розвинена і не набула широкого розповсюдження.

Разом з тим, ще в радянські часи існували потужні структури, які називались “науково-виробничими комплексами”, “науково-виробничими об’єднаннями”. Порівняно ефективно діяла територіально-виробнича кооперація. Однак жорстка планова система і галузевий принцип управління економікою наклали жорсткі обмеження на їх діяльність. У сучасних умовах становище змінилось:

1. Кластери максимально враховують ринковий механізм.

2. Вони можуть бути ефективними, тільки коли створюються, починаючи з найнижчих ланок – підприємств.

Регіональні кластери, яким і присвячено дослідження, є найпопулярнішим видом кластерів у країнах світу. Як правило, вони створені в одному регіоні та орієнтовані на географічну концентрацію взаємопов’язаних галузей.

Розглянемо ситуацію зі створенням кластерів у конкретній Чернігівській області. Станом на початок 2008 року вони в регіоні відсутні. Проте теоретичні напрацювання існують. У 2004-2006 рр. дослідження були проведені у трьох напрямках під загальним керівництвом автора. Підготовлені та обгрунтовані пропозиції щодо створення таких кластерів на території області:

- I. Кластер виробників пивобезалкогольної промисловості.

Пропонується добровільне об’єднання підприємств пивобезалкогольної галузі регіону, яке пов’язане технологічно та спроможне постачати, виробляти і реалізовувати пивобезалкогольну продукцію в області та за її межами.

Організаційна структура кластеру виглядає так:

- виробники профільної продукції;

- сільськогосподарські виробники регіону, що є постачальниками ячменю, та торговельні фірми, які здійснюють забезпечення іншою сировиною;

- суб’єкти господарської діяльності, що надають необхідні додаткові вироби і послуги;

- інформаційне та технічне забезпечення;
- вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку спеціалістів;
- торговельні асоціації.

Основними виробниками профільної продукції кластеру будуть Чернігівське відділення ВАТ “САН Інтербрю Україна”, ЗАТ “Ніжинське пиво”, ТОВ “Нептун”, ТОВ “Джерело”.

Найважливіші фактори ефективної діяльності пивобезалкогольного кластеру:

- кооперація і співпраця, що стимулюють до пошуку нових, досконаліших методів роботи;
- націлення на інновації, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій [4].

II. Якісні вироби з вовни та льону завжди користувалися підвищеним попитом. Для виготовлення цієї продукції Чернігівщина має значний потенціал.

У радянські часи льон був головною технічною високорентабельною культурою області. При правильній організації та застосуванні прогресивних технологій землі Чернігівщини спроможні забезпечити сировиною льнопереробні підприємства, які за останні 2-3 роки посилили діяльність і нарощують обсяги виробництва. Це городнянське ДП “Рессі-льон”, козелецьке ТОВ “Льон-холдинг”, коропське ТОВ “Льонокор”, СТОВ “Олтас-льон”, ВАТ “Куликівський льонозавод”, ВАТ “Новгород-Сіверський льонозавод”, добрянське ТОВ “Льон Полісся”, семенівське ТОВ “Пеллі-льон”.

Головним недоліком льонарства є те, що місцеві льонозаводи не доводять продукцію до готових виробів, а поставляють її в інші регіони, частіше близького і дальнього зарубіжжя як напівфабрикат. Це ставить підприємства у залежність від фінансового стану кінцевого споживача, а головне – не забезпечує оптимального прибутку та залучення людського потенціалу.

Чернігівська область має значні потужності з переробки і виготовлення вовняної продукції: концерн “Чексіл” і ВАТ “Чернігіввовна”. Також існує ряд підприємств з виготовлення швейних виробів: ДП “Чексіл-грація”, ЗАТ “Виробничо-торгова фірма “Сіверянка”, ЗАТ “Виробничо-торгова фірма “Ніжинка”, ВАТ “Прилуцька панчішна фабрика”, ЗАТ “Прилуцька швейна фабрика”, ніжинське ТОВ “Фабрика “Деснянка”, ТОВ “Мринодяг” у Носівському районі та ін.

Доцільно стверджувати, що всі перераховані підприємства є потенційними учасниками кластеру “Чернігіввовнальон”. Найпотужнішим і конкурентоспроможним підприємством легкої промисловості регіону є концерн “Чексіл”. Саме він претендує на роль лідера кластеру.

III. Область має великі можливості для розвитку індустрії туризму і рекреації та формування кластерів у цій сфері, в першу чергу завдяки потужному природному рекреаційному та архітектурно-історичному потенціалу. Світовий досвід показує, що туризм – повноправний надприбутковий компонент ринкової економіки. При мінімальних інвестиційних вкладеннях галузь здатна забезпечувати максимальну віддачу.

Цілком реальним є створення на Чернігівщині двох туристичних кластерів з єдиною управлінською структурою, які охоплюватимуть відповідно південні та північні райони області і будуть підпорядковані спільній меті – активізувати розвиток туризму в регіоні, що збігається з прагненням обласних органів влади і громадськості оживити рекреаційну діяльність та створити позитивний туристичний імідж Чернігівщини як для внутрішнього, так і для зовнішнього споживача.

На сьогодні туристичний та курортно-рекреаційний потенціал регіону використовується неповною мірою. Санаторно-курортні (оздоровчі) заклади експлуатуються лише на 19%, підприємства готельного господарства – на 30%.

Залучення туристів, у першу чергу іноземних, дасть змогу на повну потужність запрацювати курортно-рекреаційним підприємствам, готельному господарству, ресторанному бізнесу. Зросте попит на продукцію харчової промисловості та підприємств, що виробляють різноманітні національні сувеніри [9].

Між тим у створеній багатопрофільним підприємством “Єдність” у 2005 році Концепції розвитку туризму м.Чернігова “Чернігів – град столийний” (яка розроблена професійно, має цікаві завдання та заходи, авторитетних і компетентних

учасників проекту), кластер як організаційна форма одного з головних факторів розвитку туризму навіть не згадується. Перші етапи концепції не виконані, вона загальмувала на самому початку [10].

IV. Доцільно навести ще одне напрацювання кластерного напрямку. Це також туристичний, але вже міжнародний кластер.

Чернігівська область є однією з головних дійових осіб Єврорегіону “Дніпро”. Єврорегіон “Дніпро”, по суті, ідеальний полігон для створення ефективних міжнародних кластерних формувань у напрямку, знову-таки, туризму. Бачиться доцільним такий механізм формування туристичного кластеру “Єврорегіон “Дніпро”:

1. Забезпечення сприятливого соціально-економічного мікроклімату для виникнення і розвитку взаємовигідних національних об’єднань виробників туристичного продукту в межах Гомельської, Брянської та Чернігівської областей.

2. Створення міжнародного кластеру і реалізація загальних туристичних проєктів, вихід на зовнішній ринок із спільним туристичним брендом.

Перспективним є розвиток лікувально-оздоровчого, наукового, природничого і ділового туризму [11].

Вважаємо за доцільне надання ще кількох пропозицій щодо створення кластерних об’єднань на території області.

I. Створення кластеру в результаті процесу реформування великомасштабної виробничої системи – прилуцького орендного заводу “Пожспецмаш”. У минулому – це завод “Пожмашина”, єдине підприємство з виробництва протипожежної техніки Радянського Союзу. Розташоване в селищі міського типу Ладан Прилуцького району. Підприємство змінило кілька міністерств, яким воно підпорядковувалось. У даний час перебуває в підпорядкуванні Міністерства з надзвичайних ситуацій. Становище підприємства погіршується з кожним роком. Включений у Програму соціально-економічного розвитку області на 2004 рік захід “Здійснити реформування Прилуцького заводу “Пожмашина” ні до чого, крім зміни назви підприємства, не привів, позитивних наслідків не дав.

Зараз у “Пожспецмаші” нараховується 1750 робітників. Проте через малу кількість замовлень на виробництві постійно зайнято тільки 200 чоловік. Якщо в радянські часи щоденно із заводського конвеєра сходило 15 одиниць пожежної техніки, то зараз таку кількість машин виготовляють протягом року.

Пропонуються такі основні елементи стратегії формування і розвитку даного промислового кластеру:

а) збереження виробництва профільної продукції на рівні потреб ринку з урахуванням можливого зростання та рівня конкуренції;

б) резервування зайвих виробничих потужностей (будівель, споруд, промислового устаткування);

в) використання для створення промислового кластеру будівель, споруд та устаткування, що залишились незатребуваними;

г) реалізація програми скорочення витрат, у тому числі проведення інвентаризації устаткування, переведення окремих підрозділів на самоокупність, скорочення адміністративного апарату, продаж (передача) об’єктів соціальної сфери та інше;

д) створення програми реалізації профільної готової продукції;

е) отримання (по можливості) державної фінансової підтримки через лізинг чи факторинг готової продукції, цільове кредитування при реалізації державних програм розвитку;

є) розширення кластеру (в разі необхідності), добровільне включення до нього інших структур супроводжуючого напрямку.

II. Продовольчий кластер продукції тваринництва (назва умовна), куди ввійдуть регіональні заводи продовольчих товарів м’ясного, молочного і рибного напрямків, а саме:

● м’ясна промисловість – чернігівські підприємства ЗАТ “Чернігівський м’ясокомбінат”, ЗАТ “Ритм”, ТОВ “Ексім-Чернігів”; ніжинські ВАТ “Ніжинський м’ясокомбінат”, ПП “Аверс-плюс”; прилуцькі ТОВ виробничо-комерційне підприємство “Прилуки-Агропереробка”, ЗАТ “Прилуцький м’ясокомбінат”, ВАТ “Прилуцький птахокмбінат”, птахофабрика “Прилуцька”; ТОВ “Фактор”;

“Бахмачм’ясо”; Куликівське селянське фермерське господарство “Колос”; ТОВ “Агрофірма “Продагро” Носівського району; ТОВ “Придеснянське” і “Березнянська птиця” Менського району;

- молочна промисловість – відкриті акціонерні товариства: Чернігівський молокозавод, Бобровицький молокозавод, Ічнянський завод сухого молока і масла; закриті акціонерні товариства: “Молокозавод “Прилуки”, “Бахмачконсервмолоко”, “Варвмаслосирзавод”, Городнянський молокозавод, Куликівський завод “Молоко”, Новгород-Сіверський сирзавод, Сосницький сирзавод; товариства з обмеженою відповідальністю “Чернігівська маслосирбаза”, ніжинський “Кришталь”, Козелецький маслосирзавод, “Менський сир”, Лосинівський маслосирзавод Ніжинського району, торговий дім “Сіверяни” Ріпкинського району; дочірні підприємства “Коропський сирзавод” ТОВ “СИЛ”, “Корюківський маслосирзавод” ЗАТ “Корпорація “Інтерагросистема”; приватне підприємство “Сирний дім” Куликівського району; філія “Ніжинський міськмолзавод” ДП “Аромат”;

- промислове виробництво рибної продукції – чернігівські підприємства ЗАТ “Чернігівриба”, ТОВ “Мурена”, ПП “Виробничо-комерційна фірма “Гарпун”.

III. Продовольчий кластер продукції рослинництва – виробництво жирів, плодоовочеві підприємства, оброблення зерна, виробництво крохмалю, готових кормів для тварин, хліба і хлібобулочних виробів, цукру (всього 64 підприємства).

У даному випадку доцільно визначитися з оптимальною структурою та кількістю членів кластеру, щоб об’єднання не було занадто громіздким і швидко реагувало на зміну ситуації в економіці.

Сюди також повинні увійти постачальники сировини, збутові організації. Підприємствами-флагманами, навкруг яких будуть групуватися інші учасники кластеру, пропонується визначити ВАТ “Продовольчу компанію “Ясен”, яка на сучасному етапі випускає абсолютно конкурентоздатну за ціною і якістю продукцію, нарощує обсяги виробництва, а також Чернігівське закрите акціонерне товариство “Млибор” та відкрите акціонерне товариство “Чернігівський хлібокомбінат”.

IV. Кластер підприємств лікеро-горілчаної і спиртової промисловості, в який увійдуть ЗАТ “Чернігівський лікеро-горілчаний завод “Чернігівська горілка”, а також спиртові заводи Шабалинівський Борзнянського, Ковалівський Городнянського, Ічнянський, Чемерський Козелецького, Крисківський Коропського, Холминський Корюківського та Новоборовицький Щорського районів, постачальницькі і збутові організації.

Гострота проблеми в даному напрямку спричинена втраченою позицією чернігівських виробників. П’ятнадцять років тому в області вироблялося більше 4% всієї лікеро-горілчаної продукції України, а в 2006 році – менше 1%. Одночасно спиртові заводи дещо покращують показники діяльності.

Доцільно зазначити, що розвиток спиртової галузі позитивно впливає на сільськогосподарське виробництво регіону. Барда як відходи виробництва спирту – дешевий і високоефективний корм для тваринництва. Тому великотоварні сільськогосподарські виробники, що знаходяться на незначній відстані, теж можуть стати учасниками кластеру. Крім того, у складі кластеру доцільно відродити відгодівельні комплекси великої рогатої худоби при спиртових заводах.

Звичайно, можливі інші варіанти чи їх сполучення в якійсь частині наданих пропозицій. Одночасно і в короткі строки виконати дану роботу неможливо, особливо якщо процеси йтимуть спонтанно і будуть віддані на відкуп ситуації.

Автор наголошує, що майбутній розвиток регіонів повинен відбуватися через максимально можливу кластеризацію їх господарського механізму на основі попередньо розроблених спеціальних розділів програм соціально-економічного розвитку на середньостроковий період та на рік. Вирішення цього завдання мають сприяти подальші теоретичні і практичні дослідження в напрямку ефективно діючих кластерних формувань, їх поступового, проте неухильного і цілеспрямованого впровадження в усі галузі економіки.

Джерела та література:

1. Семенов Г., Богма О. Кластери підприємств як передумова активізації розвитку регіональної економіки // Економіка та держава. – 2006. - № 4. - С. 11-13.
2. Розвиток секторів і товарних ринків України / За ред. В.О.Точіліна. - Ужгород: ІНФ, 2001. – 245 с.
3. Програма науково-технічного та інноваційного розвитку області на 2004-2007 рр. - Чернігівська обласна державна адміністрація, 2001 р. – 52 с.
4. Косач І. Управління інноваційними проектами підприємств пивобезалкогольної галузі регіону. Кандидатська дисертація. Чернігів.- 2005. - 186 с.
5. Броншпак Г., Московкин В. Кластерная организация производственной деятельности молочных комплексов // Актуальні проблеми економіки. – 2006. - №4. – С.75-82.
6. Герасимчук Н. Формування та організація управлінських процесів у межах кластеру малих підприємств // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006.- №4.- С.32-35.
7. Мех О. Нові науково-виробничі відносини в економіці фармацевтичної галузі: перспективи створення галузево-територіальних кластерів // Проблеми науки.- 2005.- № 1.- С. 30-35.
8. Московкин В., Мыца Е. Кластеризация Крымской экономики как первый этап построения региональной стратегии инновационного развития: контекст Европейской политики // Актуальні проблеми економіки. – 2005.- №4. –С. 73-80.
9. Козир З. Кластери як основна форма організації виробництва і виробничих відносин регіонального рівня // Підприємство, господарство і право.-2004. – №7.- С.146-149.
10. БП “Єдність”. Чернігів – Град Стольний (концепція розвитку туризму м.Чернігова) // Феміда.- 2005.- № 32-33, 34-35. Смаль В. Туристический кластер “Еврорегион “Днепр”: проблемы формирования и функционирования. Международная конференция “Еврорегион “Днепр”- проблемы развития и функционирования”.- Чернигов.- 11.11.2003 г.

Людмила Мекшун

ВПЛИВ СТАТИСТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОГРАМ Д.П.ЖУРАВСЬКОГО ТА М.І ЗІБЕРА НА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЗЕМСЬКОЇ СТАТИСТИКИ

Земська статистика посіла в історії вітчизняної статистики видатне місце, тому що її діяльність наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. була прогресивною. Земські статистики провели велику роботу по вивченню різноманітних сторін життя губерній, висуваючи нові методи дослідження, маловідомі на той час у західноєвропейській статистичній практиці, або вдосконалюючи методи останньої у відповідності з новими об'єктами дослідження. Актуальність теми дослідження полягає у необхідності глибокого вивчення історії української економічної науки.

У вітчизняній науковій літературі земській статистиці в Україні приділяється мало уваги. У підручнику “Історія економічної думки України” під редакцією Р.Х.Васильєвої [1,с.115] згадується про великий внесок вітчизняних статистиків у розвиток науки, але суть цього внеску не розкривається. Таку ж згадку знаходимо і у І.С.Коропецького в роботі “Українські економісти ХІХ ст. та західна наука”[2,с.36]. Відоме російське видання “Всемирная история экономической мысли” в 6 т. [3, т.3, с.300] має розділ “Історія економічної статистичної думки”, але в ньому аналізується переважно російська наука.

Внесок українських вчених у розвиток економіко-статистичної науки настільки суттєвий, що дозволив виділити в історії так званий “чернігівський тип земської статистики”. Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній вперше досліджується вплив Д.П.Журавського та М.І Зібера на дослідження представників чернігівської земської статистики.

Методологія досліджень представників земської статистики в Україні ґрунтувалася на попередніх статистико-економічних описах українських

губерній, роботах кадастрових загонів і військових топографічних дослідженнях. Значно вплинули на неї і роботи представників академічної статистики. У XIX ст. сформувалася статистика політекономічного напрямку, фундаторами якої вважають К.Ф.Германа, К.І.Арсеньєва, В.П.Андросова та Д.П.Журавського. Особливістю їх досліджень був ґрунтовний соціально-економічний аналіз господарського життя. Д.П.Журавський у своїх роботах показав, що соціально-економічні явища надзвичайно складні і багатогранні. Він доводив, що будь-який показник відтворює лише одну грань, а для комплексної характеристики потрібне використання системи показників, якій властиві дві риси: всебічність кількісного аналізу явища і взаємозв'язок окремих показників.

У 1851 році він запропонував розгорнуту систему показників промислової статистики. У роботі Д.П.Журавського "План статистичного опису губерній Київської учбової округи..."[4] два розділи присвячено опису промисловості. В першому з них даються групування підприємств за галузями та за місцем розташування, на підставі яких Д.П.Журавський пропонував дослідити: склад робітників за губерніями, походженням і сімейним станом, склад фабричного персоналу і рівень заробітної плати по категоріях персоналу, розмір і склад основного капіталу, детальну структуру витрат на виробництво, вартість продукції і чистий прибуток підприємств. У другому розділі він пропонував по кожній галузі промисловості чи по кожній значній фабриці давати відомості більші, ніж показники першого розділу, а саме: про стан і якість обладнання, енергетику, сировину та матеріали у натуральному вираженні, про продукцію та умови її реалізації, про річний баланс фабрики і про матеріальні запаси, а також про вплив фабрики на становище робітників та місцевих жителів. Таким чином, Д.П.Журавський одним з перших побудував систему показників, яка стала основою для формування промислової статистики. Ця система досліджувала не тільки матеріальні умови і результати виробництва, але й соціальні відносини у промисловості.

У 1853 році в Брюсселі проходила перша сесія Міжнародного статистичного конгресу, в якій вітчизняні статистики участі не брали. На ній також обговорювалася програма з промислової статистики, яка включала тільки питання про кількість підприємств, кількість робітників за віком і статтю, кількість учнів, потужність двигунів та рівень заробітної плати. [5,с.131] Програма Д.П.Журавського була набагато глибша та змістовніша і вплинула на статистико-економічне дослідження, проведене в 1876 році в Чернігівській губернії земським статистиком В.Є.Варзаром.

В.Є.Варзар доповнив до програми центрального статистичного управління (прийнятої у 1870 році) більше 20 запитань, половина з яких стосувалася становища робітників. Це були питання про заробітну плату різних категорій персоналу, про кількість постійних і тимчасових робітників, жінок, дітей, про оплату натурою, про фабричні лавки і корчми, про тривалість робочого дня, нічні роботи і факти непрацездатності від нещасних випадків на підприємствах. Усі ці дані В.Є.Варзар радив отримувати не від власника підприємства, а шляхом безпосереднього опитування робітників.

Питання про становище робітників доповнили програму обстеження промисловості Д.П.Журавського, робота якого, за словами О.О.Русова, разом з програмою М.І.Зібера була основним джерелом натхнення чернігівських статистиків. Програма В.Є.Варзара досліджувала питання "внутрішніх" і "зовнішніх" рис підприємства у їх взаємозв'язку, чим була схожою на схему М.І.Зібера. У відповідності з тією ж схемою спочатку йшли питання про форми виробництва, а потім про технічні умови виробництва. "Загальна конструкція питань в чернігівських програмах, - писав О.О.Русов, - дотримувалась схеми, запропонованої Зібером: скрізь спочатку ставилися питання для обстеження форм виробництва, а потім - для вираження числами технічних і економічних умов цього виробництва".[6, с.28]

Здійснення програми В.Є.Варзара 1876 року відбулося тільки в пробному обстеженні промислових підприємств (переважно шкіряного промислу), тому що

реакційне Чернігівське земство відмовилося виділити кошти на проведення цих досліджень. І тільки в 90-х роках В.Є.Варзар повернувся до статистико-економічного дослідження промисловості. Очолені ним промислові переписи 1900 і 1908 років вважаються видатними досягненнями промислової статистики.

Для проведення переписів В.Є.Варзар виділив три основних теоретичних питання: про одиницю спостереження в промисловості, про принципи класифікації виробництва і про ознаки, які повинні бути включені в програму переписів.

Ще Д.П.Журавський вказував на необхідність збирання статистико-економічного матеріалу в промисловості по окремих галузях, але здійснити це не зміг внаслідок слабого розвитку статистичної науки. При організації переписів 1900 і 1908 років відбулося уточнення класифікації галузей промисловості. Ознакою для класифікації підприємств за галузями стало: споживче призначення продукції, характер сировини, схожість технологічного процесу. Поєднання у В.Є.Варзара знань інженера-технолога і спеціаліста-статистика дозволило йому розробити таку класифікацію виробництва, яка була визнана не тільки у своїй країні, але й за кордоном.

Питання програми промислових переписів 1900 і 1908 років були набагато ширшими у порівнянні з питаннями попередньої програми адміністративної статистики. В них передбачалися показники загальної вартості продукції, випуску основної продукції в натуральному і вартісному вираженні, кількості робітників та їх розподіл за віком і статтю, кількості і потужності двигунів, величини спожитого палива і сировини, складу і вартості обладнання вітчизняного та закордонного виробництва тощо.

Статистичні матеріали цих переписів дозволили побачити соціально-економічні зміни в економіці країни.

Серед статистичних досліджень 70-х років XIX ст. виділяється робота українського економіста М.І.Зібера (1844 – 1888) “Досвід програми збирання статистико-економічних даних”[7]. Розроблена ним програма ставила за мету дати “цільну збірку питань, які б стосувалися визначення фактичного, а не примірного бюджету тієї чи іншої групи населення”. [7, с.1]

Уся програма складалася з двох розділів: перший включав у себе аналіз форми виробництва, транспорту і споживання; другий – розміри виробництва, транспорту і споживання. Це була перша і єдина до революції спроба групування промисловості на виробництво засобів виробництва і предметів споживання. В тій її частині, що стосувалася промисловості, по кожному з підрозділів вона ставила такі запитання: 1) віковий, статевий, національний, сімейний, соціальний склад робітників, які зайняті у виробництві матеріальних благ; 2) характеристика розподілу праці між різними групами робітників, 3) розподіл вироблених благ для споживання між різними групами населення; 4) зміна структури споживання для одних і тих же груп населення в динаміці; 5) характеристика існуючих систем промислового господарства (ремісницькі, мануфактурні чи фабричні); 6) частина виробленої продукції, спожитої на місці і проданої за межі. Програма М.І.Зібера надавала ще більше значення питанню впливу виробництва на становище робітників і селян, ніж програма Д.П.Журавського. Слід зазначити, що урядові програми обстеження промисловості взагалі не виділяли соціальні питання.

Система показників, які розробив М.І.Зібер, була першою спробою розробити схему своєрідного балансу виробництва і споживання продукції та балансу витрат робочого часу на виробництво продукції. В програмі обстеження автор намагався встановити складний зв'язок між різними ознаками досліджуваних явищ. Ці ознаки, які М.І.Зібер називав “другорядними”, сприяли детальному аналізу основних положень програми. Таким чином, він фактично пропонував розробляти статистичні дані за допомогою комбінаційних таблиць, які містять декілька групувальних ознак.

Недоліком програми М.І.Зібера було те, що вона носила загальний, схематичний характер, тому що автора цікавила не стільки специфіка різних галузей господарства, скільки загальні для багатьох галузей питання. Правильну ідею одночасного дослідження виробництва і споживання в їх взаємозв'язку він

доповнив необхідністю одночасного дослідження і демографічних показників, хоч методи обстеження в них різні.

Незважаючи на те, що в статистиці дореволюційної країни програма М.І.Зібера широко не застосовувалась, вона істотно вплинула на розвиток статистичної практики. Саме земська статистика вперше використала при дослідженні економічних явищ балансовий метод і метод групувань. Відомий представник Чернігівської земської статистики О.О.Русов (1847 – 1915) у своїй роботі “Короткий огляд розвитку російської оціночної статистики” писав, що перші програми статистичних досліджень, організовані Чернігівським земством, і перша спроба опису села Кашівки були складені, “як того вимагала програма М.І.Зібера, що мала вказівки, по яких питаннях потрібно розробляти зібраний матеріал.” [6, с.19]

Крім того, відомі в статистиці комбінаційні таблиці чернігівського земського статистика О.П.Шлікевича (1849 –1909) стали практичним втіленням методу, запропонованого М.І.Зібером. О.П.Шлікевич вперше в історії земської статистики згрупував у вигляді комбінаційної таблиці статистичні дані про розмір землеволодіння, кількість худоби, орендної землі і кількість робітників. Він разом з іншими статистиками Чернігівського земства прийшов до висновку, що для характеристики типів селянських господарств недостатні таблиці з групуванням підмету за якоюсь однією ознакою, а необхідні складні таблиці на основі поєднання декількох суттєвих ознак. О.П.Шлікевич побудував таку таблицю за чотирма ознаками для 8717 господарств у 20 селищах Козелецького повіту. За цією таблицею у 1882 році розроблено дані подвірного перепису Козелецького повіту Чернігівської губернії. [8]

М.І.Зібер, будуючи свої соціально-економічні програми дослідження, значну увагу приділяв вивченню виробництва і споживання в їх взаємодії. Він одним з перших виступив за необхідність бюджетних досліджень селянських господарств. Пізніше його ідеї були втілені в бюджетних дослідженнях О.О.Русова, Ф.А.Щербини і В.Ф.Арнольда.

Таким чином, статистико-економічні дослідження Д.П.Журавського, М.І.Зібера та інших попередників сприяли розробці методології досліджень української земської статистики. Вони були використані для розробки програм соціально-економічного опису губерній із застосуванням балансового методу аналізу, для детального дослідження кустарної, ремісницької і фабрично-заводської промисловості та для проведення бюджетного аналізу. Завдяки їм українська земська статистика збагатилася економічну науку типологічними групуваннями українського селянства, використанням в дослідженнях комбінаційних таблиць, порівняльним аналізом стану українських губерній в дореформенний і післяреформенний період, класифікацією промислових підприємств. Більшість земських статистиків були представниками освіченої інтелігенції, яка “несла в народ” прогресивні ідеї ведення господарства, доводила необхідність освіти і піднімала рівень соціально-економічних досліджень.

Джерела та література:

1. Історія економічної думки України: Навч. посібник / Р.Х.Васильєва, Л.П.Горкіна, Н.А.Петровська та ін. – К.:Либідь, 1993.- 272 с.
2. Коропецький І.С. Українські економісти XIX ст. та західна наука.- К.:Либідь, 1993.-192 с.
3. Всемирная история экономической мысли. В 6 т. / Гл.редкол.: В.Н.Черковец и др.- М.: Мысль, 1987-1990.
4. Журавский Д.П. План статистического описания губерний Киевского учебного округа: Киевской, Волынской, Подольской, Полтавской и Черниговской.- Киев, 1851.- 59 с.
5. Семёнов Тянь-Шанский П.П. Материалы работы Международного конгресса статистики.- СПб, 1872.- 524 с.
6. Русов А.А. Краткий обзор развития русской оценочной статистики. – К.: Изд. Киев. Коммерч. Ин-та,1913.-119 с.
7. Зибер Н.И. Опыт программы для собирания статистико-экономических сведений.- Киев, 1875.- 32 с.
8. Материалы для оценки земельных угодий, собранные Черниговским статистическим отделением при губернской земской управе. Подворная опись Козелецкого уезда.- Т.5: Козелецкий уезд.- Чернигов: Изд. Черниг. губ. земства, 1882 – 156 с.

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ У ЧЕРНІГІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті на базі статистичних матеріалів проведено комплексний аналіз стану малого бізнесу в Чернігівській області, показано особливості його розвитку.

Постановка проблеми. Сучасний фінансовий стан більшості малих підприємств України можна охарактеризувати як незадовільний. Основною проблемою для вітчизняного малого бізнесу є обмеженість та висока ціна фінансових ресурсів, що істотно позначається на ефективності їх господарювання. Відсутність достатнього фінансування не дає змоги малим підприємствам здійснювати інвестиційну діяльність у тих галузях, які б відповідали реальним потребам економічного розвитку, що негативно позначається на можливостях розширеного відтворення, забезпечення конкурентоспроможності на товарних ринках. Вихід малих підприємств з економічної кризи і покращення їхнього фінансового стану значною мірою пов'язані з підвищенням ефективності використання фінансових ресурсів. Зважаючи на це, одним із найважливіших завдань дослідження є оцінка ефективності використання фінансових ресурсів малих підприємницьких структур та пошук резервів її подальшого підвищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку малих підприємств присвячені роботи багатьох вітчизняних фахівців, насамперед Л. Бураяка, З. Варналія, Л. Воротиної, М. Єрмошенка, О. Стороженка та інших.

Мета дослідження. Дослідити стан та тенденції розвитку малого бізнесу в Чернігівському регіоні.

Основні результати дослідження. Ефективне функціонування малих підприємницьких структур у регіонах є головною передумовою успішного економічного розвитку країни. Саме в містах та селах приховані найгостріші проблеми цього сектора економіки та зосереджені найпотужніші резерви його розвитку.

Економічне зростання малого підприємства залежить від процесу формування обсягу та складу капіталу, що дає змогу забезпечити досягнення стратегічних цілей та завдань фінансового менеджменту.

Протягом 2000-2006 років (див.табл.1) питома вага основного капіталу в структурі активів малих підприємств Чернігівського регіону в середньому становила 60%, що збільшувало підприємницький ризик, особливо у випадку труднощів у реалізації продукції. У 2003-2004 роках відбулися суттєві зміни в структурі активів малих підприємств Чернігівського регіону, питома вага оборотного капіталу, що має вищий рівень оборотності та здатність приносити більшу частину прибутку, в загальній вартості майна зросла до 60%, а частка основного капіталу зменшилась до 40%. Таке становище визначалося тим, що протягом цих двох років малі підприємства області активніше використовували наявні матеріально-грошові ресурси, проводили агресивнішу збутову політику. На користь цього твердження свідчить той факт, що малі підприємства області у 2004 році отримали позитивний фінансовий результат від господарської діяльності.

Негативні тенденції в економіці України протягом 2005-2006 років проявилися через значне скорочення питомої ваги оборотних коштів в структурі активів малих підприємств області, їх частка зменшилась до 30 %. Скорочення робочого капіталу та неефективність його використання призвели до від'ємного результату господарської діяльності підприємств сектора малого бізнесу Чернігівського регіону.

Важливе завдання управління фінансовими ресурсами малих підприємств полягає у забезпеченні підвищення ефективності їх розміщення.

Склад та структура розміщення фінансових ресурсів малих підприємств Чернігівського регіону (тис. грн.) *

	2000	Питома вага, %	2001	Питома вага, %	2002	Питома вага, %	2003	Питома вага, %	2004	Питома вага, %	2005	Питома вага, %	2006	Питома вага, %	2006 рік до 2000 року, %
Необоротні активи	451800	55,9	969128,8	71,0	994384	68,2	1039229,2	39,0	1236351,7	43,0	1881572,0	73,0	1945235,5	70,6	430,6
Оборотні активи	356400	44,1	393030,20	28,8	461157,4	31,6	1625067,9	60,9	1634020,5	56,8	687590,0	26,7	800168,3	29,0	224,5
Запаси товарно-матеріальних цінностей	224888,4	27,8	125050,20	9,2	146951,5	10,1	137167,6	5,1	171373,5	6,0	230654,2	9,0	260900,4	9,5	116,0
Дебиторська заборгованість	125452,8	35,2	209252,30	15,3	241347,9	16,5	1379253,6	51,7	1365603,6	47,5	346737,1	13,5	401127,7	14,6	319,7
Грошові кошти	6415,2	1,8	23634,10	1,7	32018,8	2,2	40698,5	1,5	39823,5	1,4	61433,8	2,4	82131,0	3,0	1280,3
Поточні фінансові інвестиції	0,0	0,0	18680,70	1,4	20149,4	1,4	210031,8	7,9	11942,5	0,4	26526,9	1,0	27957,4	1,0	-
Інші оборотні засоби	6058,8	1,7	16412,90	1,2	20689,8	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	22508,0	0,9	28051,8	1,0	463,0
Витрати майбутніх періодів	0,0	0,0	2572,90	0,2	3070	0,2	3269,2	0,1	6263,3	0,2	6659,9	0,3	11054,7	0,4	-
Підсумок балансу	808200,0	100,0	1364731,90	100,0	1458611	100,0	2667566,3	100,0	2876635,1	100,0	2575821,9	100,0	2756458,5	100,0	341,1

*Примітка. За даними облстатуправління Чернігівської області.

Ефективне розміщення фінансових ресурсів передбачає вибір і здійснення певної фінансової політики. Суть такої політики полягає в пошуку оптимальної величини та структури основного та оборотного капіталів, яка повинна забезпечувати пошук компромісу між ризиком втрати ліквідності та ефективністю роботи малого підприємства.

Однією з найважливіших характеристик ефективності розміщення фінансових ресурсів малого підприємства є аналіз фінансового стану з позиції перспективного розвитку. Для короткострокової перспективи критерієм оцінки є ліквідність (платоспроможність), тобто можливість у повному обсязі і своєчасно здійснювати розрахунки з кредиторами. З позиції довгострокової перспективи фінансовий стан підприємства характеризується рівнем залежності підприємства від зовнішніх запозичень. Потреба в аналізі ліквідності балансу в умовах ринку посилюється для малих підприємств необхідністю оцінки кредитоспроможності, оскільки у більшості з них виникає гостра потреба в позикових коштах.

Основні показники ліквідності і платоспроможності малих підприємств Чернігівського регіону подані в табл. 2.

Таблиця 2
Показники платоспроможності малих підприємств Чернігівського регіону*

Показники	Рекомендоване значення	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2 і більше	0,02	0,06	0,07	0,03	0,03	0,10	0,12
Коефіцієнт покриття проміжний	1 і більше	0,44	0,60	0,59	1,00	0,95	0,68	0,68
Коефіцієнт загальної ліквідності	1,5 і більше	1,19	1,01	0,99	1,14	1,11	1,14	1,13
Коефіцієнт чистої виручки	зростання	0,03	0,08	-	-	0,01	-	-

*Примітка. За даними облстатуправління Чернігівської області.

Виходячи з даних табл.2, можна зробити висновок, що більшість показників платоспроможності на малих підприємствах Чернігівського регіону не відповідає рекомендованому нормативу, і можна стверджувати, що малі підприємства не в змозі за необхідності терміново погасити короткострокові позикові зобов'язання через нестачу грошових коштів на рахунках та трансформувати окремі елементи оборотного капіталу в грошові кошти. Отже, ми можемо зробити висновок про те, що платоспроможність малих підприємств Чернігівського регіону є достатньо низькою. Дані таблиці свідчать про неефективність використання коштів і, як наслідок, погіршення фінансового стану підприємств сектора малого бізнесу в області.

Серед факторів, що негативно вплинули на рівень платоспроможності малих підприємств, можна виділити збільшення збитків, інвестицій в основні засоби, збільшення грошових виплат та ін. Слід зазначити, що фінансово неспроможними можуть стати економічно ефективні малі підприємства, що потрапили у скрутне фінансове становище через неплатоспроможність своїх покупців. Невиконання партнерами поточних договірних зобов'язань призводить до небезпеки втрат, пов'язаних із порушенням платежів і неодержанням прибутку малим підприємством.

Отже, проблема забезпечення наявності достатніх коштів, щоб вчасно розплатитися за всіма поточними зобов'язаннями, для малих підприємств області в сучасних умовах залишається гострою і потребує невідкладного розв'язання.

Якщо шість-сім років тому малий бізнес в Україні був достатньо рентабельний

і давав змогу накопичити первісний капітал, то нині загальне зниження норми прибутку не дає можливості цим підприємствам розширювати або переорієнтовувати свою діяльність.

Згідно з офіційними даними, із загальної кількості малих підприємств Чернігівського регіону чистий прибуток отримали лише 66,7 %, решта була збитковою. Фінансовий результат діяльності малих підприємств регіону за 2005-2006 роки був від'ємний (-43374,5 тис. грн., - 26022,4 тис. грн. чистого збитку відповідно). Таким чином, можна зробити висновок, що основні проблеми малих підприємств пов'язані з неефективним використанням фінансових ресурсів і, як наслідок, частина з них опинилася на межі банкрутства. Але слід враховувати той факт, що частина малих суб'єктів господарювання лише декларує збитковість або фіксує мізерну прибутковість і тим самим приховує свої фактичні прибутки.

Висновки. Дослідження сучасного стану малих підприємств Чернігівського регіону дозволяє виявити певні особливості функціонування суб'єктів господарювання сфери малого бізнесу, серед котрих слід виділити такі, як висока собівартість продукції, низький рівень платоспроможного попиту, обмеженість фінансових ресурсів. Це підтверджує той факт, що більш ніж третина малих підприємств області збиткова, а ті суб'єкти малого підприємництва, що отримали прибуток, мають низький рівень рентабельності. На нашу думку, в області спостерігається тіньове функціонування підприємств малого бізнесу, що є проблемою національного, а не регіонального рівня. Тому необхідно ефективніше використовувати досвід інших країн, що полягає в зменшенні в оподаткуванні фіскальної складової та збільшенні виробничо-стимулюючої, щоб надмірне фіскальне навантаження не підірвало стимули до підприємницької діяльності.

Джерела та література:

1. Варналій З.С. Мале підприємництво України як чинник регіонального розвитку: стан та перспективи // Актуальні проблеми економіки.-2004.-№4.-С.64-73.
2. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: Навчальний посібник. / Вороніна Л.І. та н..– К.: Вид-во Європ. у-ту, 2004.- 306 с.
3. Статистичний збірник. Діяльність малих підприємств Чернігівської області/ головне управління статистики в Чернігівській області.-Чернігів,2007.-138 с.
4. Ермоленко М.М., Стороженко О.А.Комерційна діяльність малих підприємств: Навч.посібник.-К.: Національна академія управління, 2003.

Ірина Кушнір

●

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКРУТСТВА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми

В епоху СРСР, якщо підприємство працювало нерентабельно, держава реорганізовувала його шляхом приєднання до прибуткового або списувала борги. Органи господарського управління у порядку виконавчого провадження по арбітражному або цивільному судочинству вирішували питання погашення заборгованості підприємств.

Після отримання незалежності Україна пішла шляхом ринкових реформ. Перехід від одних економічних відносин до інших неминуче відбувається за умов спаду виробництва, інфляції, кризи неплатежів, що дуже боляче відбивається на господарюючих суб'єктах. Для оздоровлення таких фінансово неспроможних підприємств потрібен спеціальний механізм – інститут неспроможності

(банкрутства), який існує в усіх державах з ринковою економікою.

До 1992 р. в Україні не існувало інституту банкрутства. Закон України від 14 травня 1992 р. “Про банкрутство” визначив спеціальний порядок розгляду справ фінансово неспроможних підприємств арбітражними судами. Його сутність полягала у ліквідації підприємств. Закон не вирішував проблем фінансового оздоровлення підприємств і був прокредиторським. Його завдання полягало у примушуванні боржника будь-якими шляхами погасити борги кредиторам.

Принципово іншим є Закон України від 30 червня 1999 р. “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”. Були змінені підстави для порушення справи про банкрутство; строки провадження справи; визначені судові процедури, які застосовуються до боржника; з’явилася нова судова фігура – арбітражний керуючий та ін. Проте головним у законі є відновлення платоспроможності господарюючого суб’єкта. Із прокредиторського цей закон став переважно продебіторським. На практиці існують різні підходи до регулювання банкрутства. Відсутня чітка наукова концепція державного регулювання неспроможності (банкрутства). Немає єдності з даних питань і у наукових працях багатьох вчених. Натомість проблеми державного регулювання банкрутства настільки багатозначні та багатогранні, що не можуть бути обмежені проведеними науковими дослідженнями. Головною проблемою є узгодження інтересів кредиторів і дебіторів.

Аналіз останніх досліджень

Дослідження окремих проблем з державного регулювання процесів банкрутства здійснювались у працях видатних вітчизняних та зарубіжних вчених: М. Аокі, М.Афанасьєва, Р.Берндта, С.Беляєва, І.Бланка, Б.Блека, Д.Валового, Ю. Вінслава, В.Вітрянського, В.Заболотного, В.Загорського, Н. Здравомислова, Г.Іванова, В.Кошкина, Д.Кошового, Є.Мниха, Р. Ноймана, Х.Окомуру, П.Омена, А.Радигіна, Б.Райзберга, О.Терещенка, М.Титова, Е.Уткіна, А.Чернявського, Ф.Шерера, К.Шнайдера та інших. Проте щодо вдосконалення державного регулювання банкрутства в міжнародній економіці та в Україні, узятих в контексті реальної соціально-економічної ситуації, досліджувана проблема до теперішнього часу не розглядалася.

Метою цієї статті є дослідження особливостей моделей зарубіжних систем державного регулювання процесів банкрутства, з’ясування критеріїв віднесення господарського суб’єкта до банкрута в різних країнах, аналіз динаміки функціонування національного інституту банкрутства на прикладі Донецької області, виявлення основних проблем, що виникають при процесах з неспроможності. Нами, на відміну від інших авторів, передбачається розглянути необхідність впровадження контролінгової функції державного регулювання банкрутства та його вдосконалення на міжнародному рівні.

Виклад основного матеріалу

Банкрутство у світовій практиці прийнято розглядати як позитивне явище, що сприяє виключенню з ринкових відносин неконкурентоздатних підприємств. Регулювання неспроможності динамічно розвивається в індустріальних країнах, при цьому економіка держави диктує необхідність постійного відновлення відповідних норм[1,с.9]. На відміну від недосконалого правового забезпечення України, законодавча база країн з розвинутою економікою протягом часу змінюється з метою розробки норм, що попереджають можливість виникнення несанкціонованих банкрутств. Так, у відомостях Федеральної служби з фінансового оздоровлення та банкрутства (ФСФО) Росії в країнах Європи 96% заяв про процедуру банкрутства подається боржником, у той час як у Росії боржники визнають себе банкрутами тільки в 4% випадків, і найчастіше - це помилкові банкрутства. У відомостях Відділу міжнародних і суспільних зв’язків ФСФО Росії в Америці 80% справ про банкрутство порушуються до фізичних осіб [2,с.61].

Існує цілий ряд конкретних завдань, на які націлене законодавство про

банкрутство в країнах з розвинутою економікою. Найважливішою з них є максимальне використання можливостей фінансового оздоровлення підприємств, які за допомогою процедури банкрутства можуть бути відновлені, щоб надалі зробити свій внесок в економіку країни. Так, з економічної літератури можна почерпнути відомості, що законодавча база країн з розвинутою ринковою економікою забезпечує механізм захисту від несанкціонованих банкрутств за допомогою розгляду справ про порушення в процесах банкрутства й анулювання неправомірних угод [2, С.63].

Розглянемо моделі зарубіжних систем регулювання процесів банкрутства. У світовій практиці керуються двома критеріями неспроможності підприємства: неоплатності й неплатоспроможності. Здійснений порівняльний аналіз систем регулювання процесів банкрутства на підставі відомостей, наведених у джерелі [3,с.17], представлено у табл.1.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз сучасних систем регулювання процесів банкрутства

Країна			
США	Франція	Англія	Німеччина
Підстава для порушення виробництва справи про банкрутство			
Неплатоспроможність. Ознака неоплатності	Ознака неоплатності	Неплатоспроможність і неоплатність	Неплатоспроможність і неоплатність
Суб'єкти-боржники виробництва по справах неспроможності			
Боржники фізичні і юридичні особи			
Крім державних утворень	Крім об'єднань співвласників	Включаючи й незареєстровані компанії	Крім виробництва по майну федерації
Право подачі заяви, обов'язок подачі заяви			
Кредитори й боржник			
Не потрібно доводити наявність ознак банкрутства	Суд може бути ініціатором процедури банкрутства	Суд може бути за умови, якщо компанія неплатоспроможна	Передбачається невиконання зобов'язань боржником
Забезпечувальні заходи			
Призначається судом			
Тимчасовий керуючий	Адміністратор	Керуючий й адміністратор	Конкурсний керуючий
Умови визнання недійсних угод			
Використовується спеціальна правова схема	Оспоруються всі угоди, підозрювані в шахрайстві та якщо вони відбувалися протягом півріччя до припинення платежу	У суді за заявою уповноваженої особи	Залежать від типу угод, суб'єктного складу, наміру сторін, наслідків угод

Розглянемо особливості моделей державного регулювання процесів банкрутства, при цьому під макроекономічною метою будемо розуміти оздоровлення національної економіки в цілому, під мікроекономічною - відновлення стабільності неплатоспроможної фірми.

У Франції законодавство про неспроможність, засноване за ознакою неоплатності, виконує макроекономічну мету: концепція системи правового регулювання неспроможності, спрямована на збереження діючих підприємств, базується на ствердженні, що цілями законодавства про неспроможність є збереження діючих підприємств, збереження робочих місць, задоволення вимог кредиторів.

Англійська система законодавства, використовуючи одночасно неоплатність і неплатоспроможність, виконує макроекономічну мету. Добре зарекомендувала себе модель, основна ідея якої полягає в тому, що найкраще надати представникові власника права “плаваючого” забезпечення (аналогу національного керуючого) вибору шляху процесу банкрутства: ліквідація або відновлення платоспроможності.

Німецька система регулювання неспроможності заснована на неплатоспроможності при додатковій умові неоплатності. Це, на думку джерел, відповідає завданню відновлення діяльності неспроможного підприємства: реорганізація не краща за ліквідацію, у той же час мікроекономічна вигода підприємства применшує переслідування макроекономічної мети. Права кредиторів захищені досить добре. Перехід до реабілітаційної процедури можливий тільки при наявності певного рівня згоди кредиторів.

Американська система регулювання неспроможності, де неплатоспроможність передбачає ознаки неоплатності, побудована таким чином, що явна перевага надається реорганізаційній процедурі.

Однак, виходячи з наведеного вище аналізу зарубіжного досвіду державного регулювання процесів банкрутства, не можна стверджувати, що зроблена законодавча база країн з розвинутою економікою зводить до мінімуму кількість банкрутств, яка становить, за даними Рейтерс, наприклад, у Великій Британії – 43500 (за 2002 р.), США- 400300(2002 р.).

Звертаючись до зарубіжної практики, можна побачити, що в країнах із вже упорядкованим правовим забезпеченням процесів банкрутства також, як і в Україні, існують грошові критерії віднесення господарського суб'єкта до банкрута. У Великобританії вважається, що боржник не в змозі відповідати за борги, якщо вони перевищують 750 фунтів, і він не задовольнив письмову вимогу кредиторів протягом трьох тижнів. При цьому суду повинні бути представлені докази нездатності боржника оплатити борг, а самі борги перевищують його активи. У США заява про банкрутство можлива при числі кредиторів більше двадцяти і сумі незабезпечених вимог – 5 000 доларів. У Німеччині застосовується критерій неплатоспроможності боржника й надзаборгованості. В Україні грошовим критерієм віднесення господарського суб'єкта до банкрута є заборгованість в розмірі 300 мінімальних заробітних плат.

Але, на думку багатьох економістів, доцільніше до критеріїв неспроможності віднести не грошову ознаку, а збитковість підприємств протягом року як основний і єдиний критерій [5,с.26]. Однак ми не можемо погодитися з подібним судженням, тому що для умов національної податкової системи України найпопулярнішим способом мінімізації оподаткування є відбиття в бухгалтерській і податковій звітності збиткових результатів, свідомо занижених (у світовій практиці найпопулярніше завищення балансових прибутків для залучення інвесторів). Неможливо, на нашу думку, використати даний критерій також на підставі того, що треба буде піддавати процедурі банкрутства підприємства, що розвиваються та знову утворені. З економічної точки зору, вони є потенційно фінансово-стійкими

господарськими суб'єктами з тимчасовою фінансовою нестійкістю на період становлення.

Українська законодавча база схожа із французьким законодавством “по загальній спрямованості: збереження підприємства. Але не за всяку ціну, тому що в нас тільки права кредиторів захищені законом” [2,с.56].

У цей час інститут банкрутства в національній економіці України сформований й ефективно працює, про що свідчать статистичні дані. Розглянемо показники роботи господарського суду, наприклад, Донецької області за 2002 рік - 10 місяців 2006 року по справах про банкрутство[8].

На кінець 2002 року в провадженні господарського суду Донецької області перебувало 2200 справ про банкрутство суб'єктів підприємницької діяльності, на кінець 2003 року – 2151 справа, на кінець 2004 року – 1885 справ. Протягом 5 місяців 2005 року в провадженні суду було 1033 справи, а у 2004-ому на цей період – 1168 справ.

Незначним чином зменшилась кількість порушених у звітному періоді справ про банкрутство порівняно за ці ж періоди минулих років. Так, у 2002 році було порушено 986 справ, у 2003-ому – 850, у 2004-ому – 779, у 2005-ому – 893, за 10 місяців 2006 року - 667 справ.

На кінець 2005 року господарським судом було прийнято 808 постанов про визнання боржника банкрутом проти 641 - у 2004 році, 664 - у 2003 році, 671- у 2002 році. За 10 місяців 2006 року судом було прийнято 562 постанови про визнання боржника банкрутом.

Збереженню працюючого підприємства сприяє відкриття процедури санації. За звітний період відкрита процедура санації по 20 справах. Якщо санація вводитьься кредиторами не тільки для того, щоб відтягнути процедуру ліквідації боржника, то вона потребує реальних інвесторів.

Протягом 5 місяців 2005 року відносно до приватних підприємств порушено 89 справ про банкрутство (за аналогічний період 2004 року - 92 справи); щодо підприємств комунальної власності порушено 3 справи про банкрутство (за аналогічний період 2004 року - 7 справ); щодо підприємств державної форми власності порушено 18 справ про банкрутство (за аналогічний період 2004 року - 19 справ).

Наведена вище статистика свідчить, що процеси банкрутства значно активізувалися. Процедура банкрутства все частіше почала використовуватися з метою уникнення від оподатковування й перехоплення керування. Як показує практика, справи про банкрутство з метою уникнення від оподатковування порушуються саме по відношенню до відсутніх або ліквідованих боржників. За експертними оцінками, близько третини процедур банкрутства, порушених по відношенню до відсутніх або ліквідованих боржників, використовуються з метою уникнення від оподатковування. Зазначений висновок підтверджує також значна кількість заяв до господарського суду Донецької області за 2004-2005 рр. про визнання банкрутом, що надійшли від боржника і контролюючих органів. За 5 місяців 2004 року від ДПІ надійшло 119 заяв, від управління ПФУ- 27, від інших підприємств (організацій) – 47 заяв. За вказаний період 2004 року від ДПІ надійшло 147 заяв, від УПФУ – 4, від інших підприємств – 36.

У вересні 2000 року уряди України та США висловили бажання об'єднати свої зусилля та співпрацювати з метою створення відповідних умов для ефективного втілення Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Відповідно до цього був укладений Меморандум про взаєморозуміння [7]. Однак до цього часу його основні ідеї не втілюються у міжнародну практику господарювання.

Висновки

У процесі дослідження були виявлені **основні проблеми, які виникають при**

процесах по неспроможності - проблеми захисту інтересів держави в ході банкрутства; скуповування боргів з метою ініціювання процедури банкрутства; відчуження боржником майна напередодні банкрутства; скуповування боргів з метою ініціювання процедури банкрутства; протиріччя інтересів «власник - кредитор», тобто проблема створення штучної заборгованості між фірмами, що належать одному власникові, з метою обмеження інтересів інших кредиторів у випадку банкрутства. На підставі вищенаведеного аналізу можна зробити висновок, що необхідно підсилити ступінь державного регулювання процесів банкрутства й контролю з метою недопущення розвитку процесів ворожого поглинання. На нашу думку, удосконалення законодавства в даній сфері є недостатнім. Необхідно забезпечити діючу структуру державного моніторингу й контролю, ввести особливі адміністративні й карні міри відповідальності за ініціацію ворожого банкрутства. Особливу увагу при цьому необхідно приділяти впровадженню **контролінгової функції державного регулювання економіки**.

Для переходу «від хаосу до порядку» в сфері зовнішньоекономічної діяльності та процесах банкрутства на міжнародному рівні нами пропонується укласти міжнародну угоду з країнами ЄС та всіма розвинутими країнами, в якій навести загальну структуру взаємних зобов'язань з метою створення **Єдиного міжнародного реєстра підприємств-банкрутів і справ про банкрутство**; дати характеристику нормативно-правового середовища з відповідними професійними та інституційними можливостями, які сприяють справедливому та ефективному застосуванню Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» на прикладі реструктурованих підприємств як моделей успішної реорганізації.

Джерела та література:

1. Степанов В.В. Несостоятельность (банкротство) в России, Франции, Англии, Германии. – М.: Статут, 1999. – С.9.
2. Ратегова Н. Закон о банкротстве в России и других странах // Вестник НАУФОР. – 2002. – №1. – С.61–63.
3. Безбородова Т.И. Сравнительный анализ моделей идентификации несостоятельности предприятий // Экономический анализ. Теория и практика. – 2003. – №3. – С.17.
4. Афанасьева Л. Несостоятельность предприятий в Великобритании // www.bankr.ru
5. Подьяблонская Л.М., Поздняков К.К. Финансовая устойчивость и оценка несостоятельности предприятий // Финансы. – 2002. – №12. – С.26.
6. Райзберг Б., Костицкий Н., Янковский Н. Антикризисное управление – основа оздоровления предприятия // Экономист. – 2000. – №10. – С.36.
7. Меморандум про взаєморозуміння між урядом України та урядом Сполучених Штатів Америки від 05.09.2000 // www.customs.com.ua
8. Ємельянова А.С. Аналіз розгляду господарським судом Донецької області справ про банкрутство, їх певні тенденції та явища // www.dn.arbitr.gov.ua

---

Ірина Косач

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА БАЗІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

На сучасному етапі становлення інноваційної моделі регіональної економіки зростає роль технологічного трансферу, ключовою ланкою якого є налагодження ефективного співробітництва науки і виробництва. Актуальність даного питання особливо гостро постала останнім часом у зв'язку з розривом раніше існуючого механізму співпраці науково-дослідних інститутів та промислових підприємств, недостатнім фінансуванням наукової сфери, відсутністю державної підтримки

просування об'єктів інтелектуальної власності на вітчизняному ринку і ринках іноземних держав. Існування значних регіональних асиметрій України та стратегія підприємств, що приймає із зростаючим ступенем стратегію регіонального підходу зовнішніх ринків, змушує перейти від національного до локального рівня.

Процес організації трансферу технологій досліджувався багатьма вітчизняними та іноземними вченими, в тому числі Б. Твіссом, Д. Стеченком, Н. Кругловою та іншими. Але загалом дослідження трансферу технологій відбувалось на рівні підприємства. Тому метою даної статті є дослідження місця трансферу технологій в інноваційній політиці регіону та його роль в соціально-економічному розвитку.

Основним блоком економічної стратегії регіонів, котра за сучасних тенденцій є в основі соціально-економічного розвитку, повинна бути інноваційна політика, яка є сукупністю форм і методів державного стимулювання науково-технічної діяльності з метою впровадження наукових досліджень і розробок у кінцевий виробничий результат – нові конкурентоздатні види продукції, нові технологічні процеси, нові організаційні рішення.

Трансфер технологій можна трактувати по-різному, але в загальному – це передача винаходів та інновацій, досвіду та “ноу-хау” іншим особам або організаціям. Він здійснюється завдяки передачі необхідної документації (ліцензій, креслень, технологічних процесів), апаратних засобів, обладнання, технологічних пристроїв, ліній, комп'ютерного оснащення.

Проект трансферу – це поєднання інноваційних та інвестиційних складових, управління якими потребує розробки методології і відповідних методик. Він може мати такі види:

- контракти з дослідження або розвитку;
- дослідження розробок чи ліцензування;
- консультації.

Це не просто проект встановлення нового обладнання чи технологічної лінії, а процес повної технологічної трансформації виробництва, котрий включає в себе як рівень підготовки персоналу, так і технологічні особливості конкретного виробництва чи підприємства, де буде впроваджуватися проект.

Ліцензійна торгівля – одна з основних форм передачі технологій. Вона здійснюється переважно на основі комерційного обміну науково-технічними та іншими нововведеннями, тобто шляхом продажу права зацікавленим покупцям на користування інноваційними доробками. Для нашої країни, яка поки що не має достатніх коштів для прискорення темпів науково-технічного розвитку, така форма трансферу має особливо велике значення.

Під організацією проекту трансферу технологій розуміється проведення комплексу заходів із узгодження та затвердження питань, пов'язаних з функціонуванням технологічного процесу, який є однією з головних частин циклу управління і має на увазі такі дії:

- узгодження організаційної схеми;
- розробка плану ефективності;
- пошук інвестора;
- підготовка нормативних документів;
- визначення форм зв'язку, оповіщення, взаємодії, впливу;
- затвердження дати початку функціонування;
- укладання договору;
- призначення керівника;
- отримання коштів та початок функціонування.

Методологічною основою організації проектів трансферу технологій є:
- створення умов для зростання ринкового попиту інновацій;

- сприяння розвитку конкурентного середовища;
- надання пріоритетної підтримки розвитку науки та освіти;
- забезпечення захисту інтелектуальної власності;
- забезпечення поліпшення якості робочої сили та випереджаючого зростання її вартості.

Але слід звернути увагу на те, що процес кооперації науки з виробництвом на регіональному рівні потрібно здійснювати з урахуванням основних суб'єктів її реалізації – обласної державної адміністрації, наукових установ, промислових підприємств, посередницьких організацій. Важливим є створення підрозділів з питань інтелектуальної власності та технологічного трансферу на базі обласної державної адміністрації та відповідної структури управління організацією технологічного трансферу.

Ефект інноваційної діяльності на базі трансферу технологій є багатоаспектним. Розмір ефекту від реалізації інновацій безпосередньо визначається їх очікуваною ефективністю, яка проявляється:

- у продуктовому виразі (покращення якості та зростання товарного асортименту);
- у технологічному виразі (зростання продуктивності праці та покращення її умов);
- у функціональному виразі (зростання ефективності управління);
- у соціальному виразі (покращення якості життя).

Ефективність трансферу технологій безпосередньо визначається конкретною здатністю зберігати відповідну кількість праці, часу, ресурсів та коштів у розрахунку на одиницю всіх необхідних корисних ефектів, продуктів, що створюються, технічних систем, структур. Саме визначення “ефективність трансферу” визначається на комплекс проблем оцінки наукової діяльності в різних її аспектах: економічна ефективність, науково- технічний рівень, соціальна ефективність. Але позитивний ефект, що досягається в результаті нововведень на будь-якому виробництві, може збільшуватися за рахунок виникнення подібних ефектів на суміжних підприємствах (скорочення споживання основних компонентів виробничого процесу), а може й зменшуватися за рахунок додаткових витрат (у результаті вищих вимог виробництва до господарства регіону: витрат на його перетворення, забезпечення висококваліфікованою робочою силою, компенсації підвищеного навантаження на навколишнє природне середовище).

Для запровадження механізму реалізації пріоритетів управління науково-інноваційною діяльністю потрібне формування банку даних про наукові і науково-технічні колективи та їх потенціал, про потенціал венчурного капіталу.

Впровадженню проектів трансферу технологій повинно сприяти створення в регіоні таких організаційно-інноваційних структур:

- науково-дослідні, проектно-конструкторські, дослідно-експериментальні організації, які працюють за профілем базової діяльності інноваційних структур;
- виробничі підприємства, які реалізують результати науково-дослідних розробок і винаходів;
- служби менеджменту, маркетингу, реклами;
- інноваційні фонди, банки, страхові фірми;
- заклади освіти і підготовки кадрів;
- організації сервісного обслуговування, лізингові, транспортні фірми, митні підрозділи.

Регіональну політику в інноваційній діяльності мають визначити вибір мети, оцінка ситуації та стратегічна спрямованість. У процесі її реалізації необхідно забезпечити стратегічне планування, фінансову підтримку проектів трансферу, постачання інформацією про новітні технології та створення сприятливого

інвестиційного клімату, нагляд за інвестиційною та інноваційною діяльністю та її оцінку. Тому в подальшому необхідною є розробка поетапного механізму трансферу технологій на базі регіону з оцінкою його економічної та соціальної ефективності.

Джерела та література:

1. Єпіфанов А.О., Сало І.В. Регіональна економіка. – К.: Наукова думка, 1999. – 342 с.
2. Круглова Н.Ю. Инновационный менеджмент. – М.: Издательство РДЛ, 2001. – 352 с.
3. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2000. – 223 с.
4. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. – М.: Экономика, 1989. – 346 с.

ПРО АВТОРІВ

Ситий Ігор - кандидат історичних наук, науковий співробітник Чернігівського історичного музею ім. В.Тарновського.

Однороженко Олег - кандидат історичних наук (м. Харків).

Горобець Сергій - асистент кафедри педагогіки та методики викладання історії і суспільних дисциплін ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка.

Курданов Андрій - заступник голови Чернігівської райдерж-адміністрації.

Тарасенко Олександр - кандидат історичних наук (м. Чернігів).

Наумов Сергій - доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії України історичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна.

Пиріг Петро - доктор історичних наук, професор (м. Чернігів).

Любич Олександр - пошукувач наукового ступеня кандидата історичних наук.

Нестеренко Лідія - науковий співробітник відділу філософії освіти Науково-дослідного інституту українознавства.

Якубіна Юлія - старший викладач кафедри світової літератури та історії культури Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя.

Посохова Людмила - кандидат історичних наук, докторант кафедри історії України Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Хархун Валентина - докторант Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України.

Дудар Ольга - аспірантка кафедри історії України Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Красавіна Валентина - кандидат філологічних наук (м. Чернігів).

Гудзенко-Александрук Олена - кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Волинського інституту ім. В. Липинського Міжрегіональної академії управління персоналом.

Баранова Наталія - кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя.

Довбня Віктор - кандидат філософських наук (м. Чернігів).

Дудко Віктор - кандидат філологічних наук (м. Київ).

Демченко Тамара - кандидат історичних наук (м. Чернігів).

Брик Олексій - член Національної спілки письменників України.

Коваль Володимир - письменник (м. Чернігів).

Савченко Володимир - доктор економічних наук, заслужений економіст України, професор кафедри економічної теорії ЧДІЕУ.

Мекшун Людмила - кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії ЧДІЕУ.

Виговська Валентина - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ЧДІЕУ.

Кушнір Ірина - старший викладач кафедри економіки та підприємництва Донецького інституту МАУП.

Косач Ірина - кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і управління ЧДІЕУ.